

ŞİA'NIN PEYGAMBER KISSALARINA İLİŞKİN RİVAYETLERDE EHL-İ BEYT'E ATIFLARI -KUMMÎ TEFSİRİ ÖZELİNDE

Sema ÇELEM**

Öz

Şîa mezhebi İslam'da akide ayrılığının sonucu olarak ortaya çıkan ilk mezheplerdendir. İmametin Hz. Ali ve nesline ait olduğunu düşünen İmamiyye, Şîa mezhebinin bir koludur. Bu mezhebin mensupları telif ettikleri tefsirlerde kendi mezhebî görüşlerini destekleyecek yorumlara yer vermişlerdir. Ali b. İbrahim el-Kummî de İmamiyye mezhebine bağlıdır. Müfessir kendisinden sonraki tefsirlere kaynaklık eden tefsirinde, batınî yorumları ile dikkat çekmektedir. el-Kummî'nin Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin kıssalarında Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e dair rivayetler nakletmesi mezhebî taassubun boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Şîa, Tefsir, Yorum, Kıssa, Ehl-i Beyt.

Shia's References to Ahl Al-Bayt in the Stories of the Prophets: -A Study On Al-Qummi's Tafseer -

Abstract

Shia is one of the first sects emerged due to the differentiation of aqidah (creed) in Islam. Imamiyyah, a branch of Shia, argue that imamah is a right of Ali and his descendents. The followers of this sect have written several commentaries/ tafseers in which their sectarian views were supported. One of the well-known Shia scholar Ali b. Ibrahim al-Qummi is a follower of Imamiyyah. The mufassir draws attention with his esoteric commentaries in his tafseer which is the resource for the following tafseers. al-Qummi's

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. E-posta: celems@ankara.edu.tr.

giving place to the narratives of Ali and Ahl Al-Bayt when he comments on the Stories of the Prophets before Prophet Muhammad is important to show his sectarian dimension. Anecdotes from the life of the Prophet are widely mentioned in the Quran. Yet, when these are treated in tefsars, it appears that stories that are not originally present in the verses are also related. This article aims to analyze how extant anecdotes of prophets' lifes are treated in Shea tafseer. After a brief explanation on the Shia tafseer's interpretation tradition, the study will be focused on the anecdotes that deal with Muhammed and Ahl Al-Bayt that appear in Ali b. Ibrahim al-Qummitafseer, a reference of the first period of Shea tafseer. It is well known that shea's tefsars are full of interpretations that concord with the cult of the shea sect. Many verses of shea tafseer are associated to Ahl Al-Bayt as they do when mentioning about Ali's caliphate or the negative attitude sonsof Umeyye toward Ahl Al-Bayt. The fact that Qummi presents Ali and imams in anecdotes that deal with Abraham, Moses and Joseph who lived ages before them can constitute a good illustration to our point.

Keywords: Shia, Tafseer, Interpretation, The Stories of The Prophets, Ahl Al-Bayt.

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'de geniş yer tutan peygamber kıssalarının tefsirlerde ele alınışı esnasında ayetlerde açıklanmayan konulara temas eden pek çok rivayete yer verilmektedir. Bu makale peygamberlere ait kıssalar hakkında günümüze kadar ulaşan bilgilerin Şîî tefsirlerde ele alınış biçimini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Makalede Şîî tefsir geleneği ile ilgili bir açıklama yapıldıktan sonra Şîî tefsirinin ilk dönem kaynaklarından¹ Ali b. İbrahim el-Kummî'nin (v.307/919) tefsirdeki metoduna değinilecektir. El-Kummî kendisinden sonra telif edilen eserlere etkisi yönünden önemli bir örnektir ve muhtasar tefsirinde mezhebî ekolünü ön planda tutan yorumları büyük yer tutmaktadır. Bu yönüyle dikkat çeken müfessirin hakkında yapılan çalışmalarda onun Şîî düşünceye bağlılığı ve tefsirini bu bilinçle oluşturduğu dile getirilmektedir (Shahavatov 2015: 302-309; Yağır 2016: 164-165). Bu makalenin amacı El-Kummî'nin

¹ Bu görüşe göre Şîî tefsirleri zaman ve metod açısından dört aşama şeklinde kategorize etmek mümkündür: Buna göre (1) İlk Dönem veya Birinci Rivayet Dönemi (I-IV. asır), (2) Orta Dönem veya Birinci Dirayet Dönemi (IV-XI. asır), (3) Son Dönem veya İkinci Rivayet Dönemi (XI-XIII. asır), (4) Çağdaş Dönem veya İkinci Dirayet Dönemi (XIV-XV. asır). (Habibov 2010: 192).

mezhebî taassubunun boyutlarını peygamber kıssaları üzerinden göstermektedir. Çünkü müfessir Allah'ın insanlara rehber olarak gönderdiği, Ehl-i Beyt'ten asırlar önce yaşamış elçilerinden bir kısmını Ehl-i Beyt ve imamlarla birlikte anma çabasıdadır. Makalede el-Kummî'nin tefsirinde peygamber kıssalarını açıklarken naklettiği rivayetler arasında, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt ile bağlantı kurdukları ele alınacaktır. Çalışmada örneklendirme yolu tercih edilerek, el-Kummî'nin tefsir metodu seçilen örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

Şîa ve Tefsir İlmindeki Yeri

Şîa “bir iş üzerinde bir araya gelen topluluğa” verilen isimdir. شيعية الرجل dendiği zaman “bir adamın arkadaşları, ona tabi olan, onun yolundan giden kişiler” anlaşılır. (Halil b. Ahmed 2003: 2, 372) Şîa kelimesi İslam literatüründe Hz. Peygamber'den sonra imamlığın ve halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna inanan topluluğa özel ad olmuştur. (ez-Zehebî ty: 2, 5; 3, 9; Fığlalı 1991: 118; Kummî/Nevbahtî 2004: 50; Onat 2016: 23) Şîilik İslam mezheplerinin ilklerindedir ve Hz. Peygamber'in hayatta bulunduğu dönemde (Tabatabaî 2009: 32) veya vefatından sonra ilk halifenin seçimi sırasında ya da Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemlerinde ortaya çıkmıştır (ez-Zehebî ty: 2, 5; Fığlalı 1991: 119; Nur Veli 2014: 21). Şîa içinde Hz. Ali'yi ilahlık mertebesinde düşünenler olduğu gibi onu sadece diğer sahabîlerden üstün, halifelige daha layık görenler vardır (ez-Zehebî ty: 2, 10). Farklı görüşleri ve imamet² tartışmaları nedeniyle kendi içlerinde kollara ayrılan Şîa'nın³ İmamiyye-İsnâ aşeriyye (ez-Zehebî ty: 2, 5; Tabatabaî 2009: 69-71) kolu IV. yüzyılda “on iki imam” doktrinini geliştirmek suretiyle tam teşekküllü bir mezhep haline gelmiştir (Öztürk 2015: 9; Fığlalı, 1991: 140). Bu gruptakiler imamın, aynı peygamber gibi Allah'a ruhen bağlı olduğunu düşünürler. Onlara göre imama iman, Allah'a imanın şartlarından biridir (ez-Zehebî ty: 2, 8; Fığlalı 1991: 142; Demirci 2010: 222). Araf, 7/172'de belirtildiği üzere Allah Adem oğullarından zürriyetlerini çıkararak onları kendilerine şahit tutmuş ve “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sormuştur. Onlar da “Evet (buna) şahit olduk.” demişlerdir. el-Kummî bu ayeti bağlı bulunduğu mezhebe göre şöyle yorum-

² Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm toplumunun dinî ve siyasî liderliği görevi. (Mustafa Öz vd. 2000: 22, 201-203)

³ Şîa'nın beş kolu vardır: Keysaniyye, Zeydiyye, İmamiyye, Ğulat ve İsmailiyye. (ez-Zehebî ty: 3, 11)

lamaktadır: “Allah *elest bezminde*⁴ ruhları toplayıp misak alırken rububiyet, nübüvvet ve imamet üzerine almıştır. Ben sizin Rabbiniz, Muhammed Peygamberiniz, Ali imamınız, yol gösterici imamlar önderiniz değil midir? diye sormuş, onlar da *belâ şehidnâ* ‘Evet biz şahitleriz.’ cevabını vermişlerdir.” (el-Kummî 2014: 230)

Şîa mezhebinin mensupları Ali soyuna derin bir sevgi ile bağlı oldukları için Kur'an'da Hz. Ali'nin ve soyunun halifelğine dair işaretler aramışlar, bunun sonucunda Kur'an'ı mezhebi görüşlerine uygun bir şekilde tefsir etmeye başlamışlardır (Ateş 1998: 150). On iki imam görüşünü kabul eden müelliflerin siyasî anlayışlarının akîdeleştirilmesi ve dinin ana kaynağı Kur'an'la temellendirilmesi yanında ilâhî kitabın anlaşılması amacıyla çok sayıda tefsir usulü ve tefsir çalışması gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Üzüm 2001: 23, 150). Şîa'nın İsnâ aşeriyye koluna mensup müfessirlerin telif ettiği bir kısmı günümüze ulaşan pek çok tefsir eserinin, aralarındaki aşırılık ve itidal farklılığına rağmen ortak noktası akîdelerinin merkeze alınmış olmasıdır (ez-Zehebî ty: 2, 30). Bu çalışmaları yaparken ön kabulleri “Kur'an'ın tefsirini ancak Kur'an evlerinde inen kimseler yapabilir, bunlar da Peygamber'in Ehl-i Beyt'idir.”⁵ şeklindedir. İmâmiyye Şîasına göre Kur'an'ın hem zahir hem de batın anlamı vardır (Demirci 2010: 222; Tabatabâi 2009: 94). “Kur'an'ın zahirî ve batınî manasını yalnız Ehl-i Beyt bilebilir. Diğer insanlar ise değil batını, zahirin bile birçoğunu bilmezler.”(Ateş 1998: 159). Bu inanış Şîî tefsir geleneğinin ana kaynaklarının Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt imamları olduğunu kabul etmektedir (Öztürk 2010: 247; Habibov 2013: 1, 59). Bu nedenle tefsirlerindeki rivayetlerde sahabe isimlerine Hz. Ali dışında çok fazla rastlanmamaktadır. Klasik İmamiyye kaynaklarında Ehl-i Beyt imamlarından nakledilen, “Yüce Allah Rasulullah'a Kur'ân'ın tenzili ile birlikte te'vilini de öğretti.” ve “Cebraîl'in Muhammed'e getirdiği Kur'ân onyedî bin âyetti.” şeklindeki rivayetler Hz. Peygamber'e Kur'an'la birlikte açıklamasına dair bilgiler de verildiğini, Kur'an'da yer almayan bu bilgilerin de vahiy sayılması gerektiğini ifade etmektedir (Habibov 2010: 196-197).

4 Allah'la yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir. (Yavuz 1992:6, 106-108)

5 Hz. Peygamber'in aile fertleri için kullanılan bir tabirdir. (Öz 1994: 10, 498-501) Arapça aile, akraba, eş vb. anlamında ehl ve ev, mesken, çadır vb. anlamında beyt kavramlarından oluşan bu terkip Şîa tarafından Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'a hasredilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Peygamber'in eşleri ve Hz. Fatıma dışındaki çocukları da bu kavrama dahildir. (Öztürk 2015: 143-166)

Ali b. İbrahim el-Kummî ve Tefsiri

Bu makalede tefsiri üzerindeki mülâhazalara yer verilen müfessir Ali b. İbrahim el-Kummî Şîa'nın İmamiyye-İsnâ aşeriyye koluna mensuptur (ez-Zehebî ty: 2, 31). El-Kummî hicri üçüncü asrın sonları ve dördüncü asrın başlarında yaşamıştır. Nispet edildiği Kum şehri İran'ın önemli dini merkezlerinden (Bazin 2002: 26, 361-362) ve tümüyle İmamiyye Şîa'sının meskûn olduğu bir yerdir. El-Kummî'nin tefsiri, rivayet tefsiri kategorisinde ele alınan tek ciltlik muhtasar bir tefsirdir ve müfessirin mezhebî ekolünü destekleyen bir içeriğe sahiptir (ez-Zehebî ty: 2, 31). Müfessir tefsirinin mukaddimesinde Kur'an'ın nasih-mensuh, muhkem-müteşabih, amm-hass, takdim-tehir gibi usul konularına değinmiş ve bu konular hakkında açıklamalar yapmıştır (el-Kummî 2014: 14). El-Kummî'nin rivayet kaynakları kendi deyimiyle "Allah'ın kendilerine itaati farz, velayetlerini zorunlu kıldığı ve amellerini kabul ettiği" hocalarıdır (*meşâyihunâ*) ve hepsi *sikadır*. Allah Kur'an'da onları tanıtmış, kendilerine soru sormayı, bilgiyi onlardan almayı zorunlu tutmuştur.⁶ (el-Kummî 2014: 13) Hz. Peygamber veda haccında Hayf mescidinde onlarla ilgili bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada ümmeti ile (ahirette) genişliği Busra ve San'a arası kadar olan ve yıldızların sayısınca gümüş kadehlerin bulunduğu havzın başında buluşacağını söyledikten sonra "Dikkat edin! Size *sekaleyni* soracağım!" demiştir. "*Sekaleyn* nedir Ya Rasulallah?" denildiğinde Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: "En büyük *sekal* (yük) bir ucu Allah'ın diğer ucu sizin elinizde olan Allah'ın kitabıdır. Ona sıkı tutunan asla sapkınlığa ve zillete düşmeyecektir. En küçük *sekal* ise Ehl-i Beyt'immin zürriyetidir. Allah onların bana döndürülünceye kadar şu iki parmağım gibi ayrılmayacaklarını bildirdi." diyerek işaret ve orta parmaklarını bir araya getirmiştir (el-Kummî 2014: 13).

el-Kummî tefsirinde tercih ettiği rivayetlerle ayetin nüzul ortamını yansıtmak yerine mezhebî kabullerini ön plana çıkaran bir tutum sergilemektedir (Shahavatov, 2015: 41; 303-304) Bu durum ayetin genel ya da özel bir anlam ifade etmesi, dünya ya da ahiret ahvali ile ilgili olması vb. hangi konuda olursa olsun hiçbir şekilde değişmemektedir. Hatta Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilmiş peygamberlerin kıssalarında Peygamberimiz'e, Hz. Ali'ye

⁶ Müfessire göre فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (Enbiya,21/7) ayetinde geçen ehl-i zikir kavramı rivayetlerini naklettiği *meşâyih* için kullanılmıştır. et-Taberî bu ifadedden maksadın Arapların bilmediği daha önceki peygamberlerin varlığından kitapları sayesinde haberdar olan Tevrat ve İncil bilginleri olduğunu nakletmektedir. (et-Taberî 2001: 16, 228) Zikrin Kur'an anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. (el-Kurtubî 2006: 11, 272) Bu ayet nazil olduğunda Hz. Ali'nin "Ehl-i zikir biziz" dediği rivayet edilmiştir. (et-Taberî 2001: 16, 229; el-Kurtubî 2006: 11, 272)

ve imamlara atıfta bulunan rivayetler ön plana çıkmaktadır. El-Kummî'nin Kur'an kıssalarının tefsirinde naklettiği haberler kendi babası İbrahim b. Haşim (v.?), Ebu'l-Carud (v.150/767), Ebu Cafer (v.274/887) ve Ebu Abdullah (v.300/912) gibi Ehl-i Sünnet tefsirlerinde yer almayan rivayetlere aittir. Özellikle Ebu'l-Carud rivayetlerini *وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ* ifadesiyle vurgulamaktadır (el-Kummî 2014: 720, 722, 723 vd.). Müfessir, İmam Ali dışında Hz. Aişe, Hz. Ebu Zer, İbn Abbas gibi sahabelerin rivayetlerine az da olsa yer vermektedir. Tefsirinde adlarını vermeden “*fulân*” (el-Kummî 2014: 376) diye bahsettiği kişiler Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dır (Öztürk 2010: 257). Hz. Ali'den çoğunlukla ismini vermeden sadece *Emîru'l-Müminîn* diyerek söz etmektedir (el-Kummî, 2014: 376).

Eserinde Ehl-i Beyt'i öne çıkaran yorumlarıyla dikkat çeken el-Kummî birçok ayetin yorumunda ilk üç halife olmak üzere Şîa tarafından muhalif kabul edilen kişiler ve mezhepler hakkında ağır ifadeler kullanmıştır (Öztürk 2015: 11). İsrâ suresinin “...Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık...” ifadelerinin yer aldığı 60. ayetinde Hz. Adem ve şeytanla ilişkili bir kavram olarak karşımıza çıkan *ve's-ş-şecerate'l-mel'unete* ifadesi ile anlatılmak istenen el-Kummî'ye göre Ehl-i Beyt'in muhalifi Benî Umeyye'dir (el-Kummî 2014: 381). Yine *فَلَمَّا أَحْسَبُوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ* “Onlar azabımızı hissedince hemen oradan süratle kaçıyorlardı.” (Enbiya, 22/12) ayetinde sözü geçenler de Benî Umeyye'dir (el-Kummî 2014: 425). *وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ* ayetinde (Hakka, 69/25) kitabı soldan verilenlerden maksat Muaviye'dir (el-Kummî 2014: 719). el-Kummî'ye göre *فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى* “O halde kim tâğutu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır.” (Bakara, 2/256) ayetinde *tâğût* kavramı Âl-i Muhammed'in haklarını gaspeden kimse-ler, *urvetu'l-vuskâ* ise velayet için kullanılmıştır (el-Kummî 2014: 80).

El-Kummî rivayetleri arasında Ehl-i Beyt'in faziletini ön plana çıkarmaya çalışırken ayette gelen kelimeyi değiştirecek kadar ileri gidenler vardır. Anlama yönelik lafızda yapılan bu tür bir değişiklik Kur'an için bir nevi tahrif demektir. Rivayete göre İbn Sinan Ebu Abdullah'ın yanında *كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ* “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz.” (Al-i İmran, 3/110) ayetini okur. Ebu

Abdillah “Müminlerin emirini, Hasan ve Hüseyin’i öldürenler mi ümmetin hayırlısı?” deyince kârî “Canım sana feda olsun, bu ayet nasıl nazil oldu?” diye sorar. Ebu Abdillah “ümme” kelimesi yerine “eimme” kelimesi ile nazil olduğunu söyledikten sonra ayetin devamına işaret ederek “Görmüyor musun, Allah onları nasıl övüyor!” demiştir (el-Kummî 2014: 106). Bu konuya verilecek bir başka örnek Furkan suresinde geçmektedir. Ebu Abdillah’ın yanında “Rabbimiz bize gözümüzün nuru eşler ve çocuklar ver ve bizi muttakilere önder kıl.” (Furkan, 25/77) ayeti okunmuş, bunun üzerine o “Allah’tan kendilerini muttakilere önder yapmalarını istiyorlar!” demiştir. Kendisine ayetin aslı sorulunca, Allah’ın ayeti “Bizim için muttakileri imam eyle!” şeklinde indirdiğini söylemiştir. Böylece Kur’an’da *وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا* şeklinde yer alan ibare, Şîî rivayetlerinde *وَاجْعَلْ لَنَا مِنَ الْمُتَّقِينَ إِمَامًا* haline dönüştürülmüştür (el-Kummî 2014: 474).

El-Kummî pek çok ayetin manasını Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’le sınırlamaktadır. O, Yusuf suresi 108. ayette “(Rasulüm) De ki: ‘İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzereyiz.’” ayetindeki “bana uyanlar” ifadesiyle kastedilenin Ali b. Ebî Talib ve Âl-i Muhammed olduğu görüşündedir (el-Kummî 2014: 333). Oysa Ehl-i Sünnet tefsirlerinde ayette yer alan *عَلَى دِينِي* ifadesine “dinime uyan” (Mukâtil 2002: 2, 353) *وَصَدَّقَنِي وَأَمَنَ بِي* “beni tasdik eden, bana iman eden” (et-Taberî 2001: 16, 291) *أَنَا وَمَنْ اتَّبَعَنِي إِلَى سِيرَتِي وَطَرِيقَتِي وَسِيرَةَ أَتْبَاعِي الدَّعْوَةَ إِلَى اللَّهِ* “bana ve sünnetime uyanlar ve Allah’a davette bana tabi olanların yoluna uyanlar” (er-Râzî 1981: 18, 520) şeklinde bütün inananları kapsayan bir anlam verilmektedir. El-Kummî *ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِبُهُمْ وَيَقُولُ أَيَّنَ شُرَكَائِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقِقُونَ* (Nahl, 16/ 27) ayetinin (Nahl, 16/ 27) anlamını da benzer bir şekilde daraltarak yorumlamaktadır. O’na göre bu ayette “kendilerine ilim verilenlerden” maksat imamlardır ve düşmanlarına “Hani dünyadayken itaat ettiğiniz ortaklarınız nerede?” diyeceklerdir (el-Kummî 2014: 359).

El-Kummî ayetlerin te’vilinde çoğu zaman aklın sınırlarını zorlamakta, zahirî manayla asla örtüşmeyecek yorumlar yapmaktadır. Müfessir 69/Hakka suresi 17. ayete böyle bir anlam yüklemiş, ayetin zahirinde sözü geçen “O

gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır.” ifadesini, dördü öncekilerden, dördü sonrakilerden olmak üzere sekiz seçkin insan olarak anlamıştır. Öncekiler “Nuh, İbrahim, Musa ve İsa” sonrakiler “Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin”dir (el-Kummî, 2014: 719). Oysa Ehl-i Sünnet müfessirleri **وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ** ayetinde bağlamı dikkate alarak sekiz sayısından muradın “melekler” olduğunu söylemişlerdir (Mukâtil 2002: 4, 423; et-Taberî 2001: 23, 583; İbn Ebî Hâtim 1419: 10, 3258; es-Sa‘lebî 1282: 10, 28).

Görüldüğü gibi ayetlerde anlamı daraltan ya da parçacı bir anlayışla tek bir kelime üzerinde yorumlarda bulunan el-Kummî, tefsirini mezhebî görüşlerini yansıtan bir kaynağa dönüştürmüş, Allah’ın muradını tespit etmek yerine ayetleri kendi görüşlerini desteklemek için kullanmıştır. Aslında bu durumun mezhebî tefsirlerde görülmesi normal karşılanmaktadır. Çünkü bu tefsirlerin hazırlanış amacı büyük ölçüde “kendilerini savunmak için en kuvvetli delilin Kur’an’da olduğuna inanmaları, onu kendilerini savunacak şekilde tefsir ve te’vil etmeleridir.” (Cerrahoğlu 1971: 291). Ancak el-Kummî’nin ayetleri Âli-i Muhammed’e hasrederek tefsir etmesine Hz. Muhammed’den önceki peygamberlerin kıssa anlatımlarında da rastlamak Şîi tefsirlerin yorumlarındaki aşırılığın boyutunu ortaya koymaktadır.

Tefsiru’l-Kummî’deki Peygamber Kıssalarına Ait Rivayetlerde Ehl-i Beyt’e Atıflar

El-Kummî Hz. Muhammed’den önceki peygamberlerden bir kısmını Ehl-i Beyt’le aynı rivayette buluşturmuştur. Ancak bu, bütün peygamberler için tercih ettiği bir yol değildir. Aşağıda hakkında sözü edilen türden rivayetler tespit edilen peygamberlere dair bazı örneklere yer verilmiştir. Örnekler incelendiğinde El-Kummî’nin peygamberlerle ilgili rivayetlerinde anakronizme düştüğü görülmektedir.

Hz. Adem

Kur’an-ı Kerim’in bildirdiğine göre Allah yeryüzünde bir halife yaratacağını meleklerle bildirdiğinde aralarında bir konuşma geçmiş, melekler Allah’a “Biz hamdinle seni tesbih ve takdis ederken yeryüzünde fesat çıkaracak orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?” demişler, Allahu Teala da cevaben **قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ** “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” (Bakara, 2/30)

buyurmuştur. El-Kummî bu ayetin izahında Allah'ın "Ben bir varlık yaratmak istiyorum. Onun neslinden nebiler, rasuller, salih kullar ve yol gösterici imamlar yaratacağım. Onları da yeryüzünde, yarattığım diğer varlıklara halife yapacağım, insanları yasakladıklarımın sakındırıp azabıma karşı uyaracaklar ve onları bana itaat etmeye sevk edeceklerdir." (el-Kummî 2014: 40) dediğini söyleyerek *eimme-i muhtedîn* -yol gösterici imamlar- kavramını Hz. Adem'in yaratılış sürecine taşımıştır.

Taha suresinde Hz. Adem'den Allah'ın bir söz aldığına değinen *وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِن قَبْلِ فَتَنِي وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا* ayetinde (Taha, 20/115) el-Kummî'nin Ebu Cafer'den naklettiğine göre Allah'ın Adem'den aldığı söz Hz. Muhammed ve ondan sonra gelen imamlar hakkındadır. Hz. Adem verdiği sözünü tutma hususunda azmetmemiş, Hz. Muhammed ve vasileri konusunda verdiği sözü tutanlar *ulu'l-azm* sayılmışlardır⁷ (el-Kummî 2014: 421-422).

Hz. Nuh

El-Kummî Nuh kıssası ile ilgili rivayetlerde Ebu Abdillah'tan bir habere yer vermiştir. Bu haberde ısrarla tekrarlanan on iki bin sayısı Şîa'nın on iki imam inancını çağrıştırmaktadır: "Hz. Nuh kavmini üç yüz sene imana davet eder ama davetine kimse icabet etmez. Bunun üzerine peygamber onlara beddua etmeyi aklından geçirince güneşin doğuşu sırasında dünya seması meleklerinden on iki bin topluluk huzuruna çıkar. Onlar meleklerin büyükleridir. Nuh onlara 'Siz kimsiniz?' diye sorunca 'Biz dünya seması meleklerinden on iki bin grubuz. Dünya semasına ulaşmak beş yüz sene, dünya semasından dünyaya ulaşmak beş yüz senedir. Biz güneş doğarken çıktık, bu vakitte huzuruna geldik. Senden kavmine beddua etmemeni istiyoruz.' derler. Hz. Nuh bedduasını üç yüz sene erteler. Böylece altı yüz sene geçmiş olur, yine iman etmezler. Bu defa Hz. Nuh tekrar onlara beddua etmeye niyetlenir. İkinci gök katının meleklerinden on iki bin grup gelir. Peygamberle aralarında daha öncekilere benzer bir konuşma geçer. Bu seferkilerin yolu diğerlerinden iki kat fazladır. Bu nedenle kuşluk vakti gelebilmişlerdir. Yine Hz. Nuh'tan kavmine beddua etmemesini istemektedirler. Peygamber kabul eder ve bedduasını üç yüz sene ertelediğini söyler. Sonunda dokuz yüz sene geçmiş kimse iman etmemiştir.

⁷ Ayette asıl olarak anlatılan Hz. Adem'e yapılan uyarıdır. Allah şeytanın düşmanlığı konusunda onu uyarmış ancak Hz. Adem şeytanın teşvikine sabırlı ve kararlı bir şekilde karşı koymamıştır. Hz. Adem'in Allah'ın emrine muhalefet etmesi konusundaki görüşler için bk. (et-Taberî 2001: 20, 182).

Peygamber kavmine beddua etmek isteyince Allah ona artık kimsenin iman etmeyeceğini bildiren ayeti (Hud, 11/36) indirir.” (el-Kummî 2014: 303)

El-Kummî tefsirinde dikkat çeken rivayetlerden bir diğeri insanlık soyunun Hz. Nuh'un kızından devam ettiğini bildiren haberdır. Ehl-i Sünnet tefsirlerinde Hz. Nuh'la ilgili olarak yer almayan bu “kız evlat ve zürriyetin ondan devamı” bilgisi Hz. Peygamber'in neslinin kızı Hz. Fatıma'dan devam etmesi hadisesine benzemektedir (el-Kummî 2014: 306).

El-Kummî Kur'an'da “Şüphesiz, (Nûh zamanında) su bastığı vakit, sizi gemide biz taşıdık ki, bu olayı sizin için bir uyarı yapalım ve bellecek kulluklar da onu bellesin.”(Hakka, 69/11) manasındaki Hz. Nuh ve ona iman edenlerin bindiği gemiden bahseden ayeti “Emîru'l-Müminîn ve ashabı” olarak tefsir etmiştir (el-Kummî 2014: 719). Bu açıklamayı yaparken Hz. Nuh'un gemisinde Hz. Ali ve arkadaşlarının bulunmasının mümkün olup olmadığını ise tartışmamaktadır.

El-Kummî "Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı” (Şura,43/13) ayetinin tefsirinde “yani dini öğretmenizi” açıklamasını yaptıktan sonra Allah'ın ayette adı geçen Nuh, İbrahim, Musa ve İsa Peygamberlerle birlikte Peygamberimizin insanlara öğretmeleri gereken emirlerini şöyle sıralamaktadır: Tevhid, namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan orucu tutmak, sünnetler, kitaplarda yazan hükümler ve Emîru'l-Müminîn'in velayetini ikrar (el-Kummî 2014: 614). El-Kummî'ye göre Allah'ın emirlerini tebliğ eden peygamberler Hz. Ali'nin velayetini yüzlerce yıl önce bir iman esası olarak ümmetlerine duyurmakla yükümlü tutulmuşlardır ki böyle bir yorumla ayeti açıklama yönüne gitmek izahı mümkün olmayan bir durumdur.

Hz. İbrahim

Meryem,19/49 ve 50. ayetlerde Allah tarafından, İshak ve Yakub'un putlara tapan kavminden uzaklaştıktan sonra Hz. İbrahim'e bağışlandığı, her birinin peygamber olduğu ve kendileri için “yüce bir doğruluk dili var edildiği” (güzel bir söz ile anılmalarının temin edildiği) anlatılmaktadır. Açık bir şekilde isimleri zikredilen peygamberlerle ilgili olan bu ayetlerde el-Kummî وَوَهَبْنَا لَهُمْ ifadesini Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakup, مِنْ رَحْمَتِنَا ifadesini Rasulullah (s.a.v), لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ifadesini ise Emîru'l-Mü'minîn (Hz. Ali) olarak açıklamaktadır (el-Kummî 2014: 408). Ona göre Şuara 84. ayette yer alan Hz. İbrahim'in وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ duasında söz geçen Emîru'l-Mü'minîn'dir (el-Kummî 2014: 479).

El-Kummî Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman yaşanan bir kısım olaylara işaret etmektedir. Tefsirinde bildirdiğine göre Nemrud Hz. İbrahim'i ateşe attığında ateşin onu nasıl yaktığını görmek için bir bina yaptırmış, hiç kimse ateşe yaklaşmadığı için İblis, İbrahim'i ateşe atmak üzere onlara mancınık hazırlamıştı. Allah meleklerini dünya semasına indirdi. Yeryüzü Allah'a "Ya Rabbi, benim üzerimde bundan başka sana kulluk yapan kalmadı, o da yanacak." melekler de "Ya Rabbi, Halil'in yanıyor!" dediler. Allah onların bu yakarışlarına "Bana dua ederse ona kafi olurum." cevabını verdi. Bunun üzerine İbrahim Rabbine ihlas suresiyle dua etti: "Ya Allah, Ya Vahid, Ya Ehad, Ya Samed, Ya men lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû kufuven ehad. Neccinî mine'n-nâr birahmetike." Hz. İbrahimmancınıktayken Cebrail yanına geldi ve "Benden bir şey istiyor musun?" diye sordu. İbrahim "Senden hayır ama Rabbinden evet!" deyince Cebrail üzerinde "*Lâilâhe illallâh Muhammedun rasulullâh elc'etu zahrî ilallâh ve esnedtu emrî ilallâh ve fevvedtu emrî ilallâh*" yazılı bir mührü ona doğru attı. Bunun üzerine Allah ateşe soğumasını emretti, ateş öyle soğudu ki Hz. İbrahim'in dişleri soğuktan birbirine çarpmaya başladı (el-Kummî 2014: 429). Cebrail'in Hz. İbrahim'in ateşine, üzerinde Hz. Muhammed'in adının geçtiği bir mühür atması ve Allah'ın bunun üzerine ateşe sönmeyi emretmesi el-Kummî'nin tefsirinde karşımıza çıkan bir durumdur.⁸

43/Zuhruf suresi 26-27. Ayetlerde Hz. İbrahim'in babasına ve topluluğuna hitaben söylediği "Ben sizin taptıklarınızdan uzağım, beni yaratan başkadır. O bana doğru yolu gösterecektir." mealindeki sözlerini takip eden ayette "Bunu peşinden gelecekler arasında devam edecek bir söz olarak dile getirdi. Umulur ki buna dönerler." (Zuhruf, 43/ 28) buyrulmuştur. El-Kummî bu ayeti Hz. İbrahim'in imamları zikrederek "Onlar yeryüzüne dönerler" dediği şeklinde yorumlamış, konuyu Şiâ'nın imamların dünyaya ric'ati görüşüne dayandırmıştır (el-Kummî 2014: 322).

Hz. Yusuf

El-Kummî Hz. Yusuf'un kıssasında da Ehl-i Beyt'e dayalı yorumlara yer vermiştir. O, "Yusuf, onlardan kurtulacağımı düşündüğü kişiye, "Efendinin ya-

⁸ et-Taberî tefsirinde Hz. İbrahim'in ateşe atıldığında Allah'tan yardım istemek için yaptığı iki farklı dua yer almaktadır: *حسبي الله ونعم الوكيل*; لك الحمد، لا إله إلا أنت سبحانك رب العالمين، لك الحمد، و لك الملك لا شريك لك Hz. İbrahim bu dualarla Allah'tan başka ilah olmadığını dile getirerek Allah'a sığınmıştır. Rivayette Hz. Peygamber'in adı geçmemektedir (et-Taberî 2001: 16, 306-309) Dua benzer kalıplarla farklı kaynaklarda yer almaktadır (es-Salebî 2002: 6, 281 ve el-Beğavî 1997: 5, 327)

nında beni an" dedi. Fakat şeytan O'nu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden O, birkaç yıl daha zindanda kaldı.”(Yusuf, 12/42) ayetinin tefsirinde Ebu Abdillâh'tan gelen bir rivayeti şöyle aktarmaktadır: Cebrail Yusuf'a geldi ve O'na ey Yusuf alemlerin Rabbi Allah sana selam söyledi ve senin için şöyle buyurdu: “Senin yaratılışını güzel yapan kimdir?” Yûsuf bağırdı ve yanağını yere koyarak şöyle dedi: Sen Ya Rabbi! “Kardeşlerini değil seni babana kim sevdirdi?” Yusuf bağırdı ve yanağını yere koydu: Sen Ya Rabbi! “Seni kim düştükten ve yok olacağından emin olduktan sonra kuyudan çıkardı?” Yusuf bağırdı ve yanağını yere koydu: Sen Ya Rabbi! Bunun üzerine Cebrail şöyle dedi: “Senin Rabbin O'ndan başkasından yardım istemen yüzünden sana ceza verdi ve hapiste birkaç sene daha kaldın.” Yusuf yanağını yere koydu: Ya Rabbi! Eğer günahlarım senin katında benim yüzümü eskitmişse sana salih atalarımın, İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın ve Yakup'un yüzüyle yönelirim.” diyerek dua etti. Allah O'nun duasını kabul etti ve onu kurtardı. Dedim ki: Canım sana feda olsun, böyle dua edebilir miyiz? Dedi ki şöyle et: Allah'ım günahıma karşılık sana yönelirim sana rahmet peygamberin Muhammed ve âli, Fatıma, Hasan, Hüseyin ve imamlarla yönelirim. (el-Kummî 2014: 322) Bu rivayeti destekleyen benzer bir rivayette ise Hz. Yusuf kuyuda bulunduğu sırada Cebrail ona gelerek kuyudan çıkaracak bir duayı öğretmektedir. Bu duada Hz. Yusuf Allah'ı hamd edip, isimleriyle övdükten sonra Hz. Muhammed ve âli Muhammed'e salat ile yalvarmaktadır:

اللهم اني اسألك فان لك الحمد كله لا اله الا انت الحنان المنان بديع السموات و الارض
ذوالجلال و الاكرام صل على محمد و ال محمد واجعل لي من امري فرجا و مخرجا
وارزقني من حيث احتسب و من حيث لا احتسب

Allah Yusuf'un bu duasını kabul etmiş, onu kuyudan ve kadının tuzağından kurtarmıştır. Ona beklemediği yerden Mısır'ın mülkünü verilmiştir (el-Kummî 2014: 330).

H. Musa

El-Kummî'de anlatıldığına göre Hz. Musa bir gün Allah'a münacatta bulunurken Allah “Ancak yüceliğim karşısında tevazu gösteren, benden korkusu kalbini kuşatmış olan, gündüzünü beni anarak geçiren, günahı yüzünden, dostlarımın ve sevdiklerimin hakkını bilen kimselerin dualarını kabul ederim” der. Hz. Musa “Dostların ve sevdikleriyle kastettiğin İbrahim, İsmail ve İshak mıdır Ya Rabbi?” diye sorunca Allah “Onlar gibi ancak Adem'i, Havva'yı,

cenneti ve cehennemi onun sebebine yarattığım kimseyi diledim ” cevabını verir. Hz. Musa onun kim olduğunu sorar. Allah “O Muhammed Ahmet’tir. İsmi kendisi benimden verdim. Çünkü ben el-Mahmud’um, o Muhammed.” deyince Musa “Beni de onun ümmeti eyle Ya Rabbi!” diye dua eder. Bunun üzerine Allah “Eğer onu ve onun değerini ve Ehl-i Beyt’inin değerini bilirsen onun ümmetindensin! Onun ve Ehl-i Beyt’inin yarattıklarım arasındaki misali cennetler arasında Firdevs’in misali gibidir ki yaprakları dökülmez, tadı değişmez. Kim onları tanır ve kıymetlerini bilirse ona cahilken ilim, karanlık-tayken ışık yaratırım. Dua etmeden icabet eder, istemeden veririm” der (el-Kummî 2014: 226).

el-Kummî Kehf suresinde Hz. Musa’nın *abden min ibâdinâ* “kulları-mızdan bir kul”(Kehf, 18/65) diyerek tarif ettiği kişiyle buluşmasını anlatan ayetlerin açıklamasında bir rivayete yer vermektedir. Ebu’l-Hasan Rıza’dan (v.203/?) nakledilen bu rivayete göre Hz. Musa buluşmak istediği âlime denizdeki adalardan birinde ulaşır. O’na selam verir, âlim selamın mevcut olmadığı bu yerde onun selamını almaz. Ancak “Sen kimsin?” diye sorar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer: “Ben Musa b. İmran’ım. Sen Allah’ın kendisiyle konuştuğu Musa b. İmran’mısın? Evet. Ne istiyorsun?” Bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için geldim.” Âlim “Ben senin gücünün yetmeyeceği bir işe vekil oldum ve sende benim gücümün yetmeyeceği bir işe vekil oldun.” der ve Hz. Musa’ya Âl-i Muhammed’in başına gelen belayı ve düşmanlarının tuzaklarını anlatır. Öyle ki ikisi de şiddetli bir şekilde ağlarlar. Sonra âlim Hz. Musa’ya Âl-i Muhammed’in üstünlüğünden söz eder. Musa “Keşke ben de Âl-i Muhammed’den olsaydım!” deyince bu sefer âlim ona “Hz. Peygamber’in kavmine peygamber olarak gönderilişini, kavminin O’nu yalanlayışını ve *أَوَّلَ مَرَّةٍ بِهِ نُؤْمِنُوا بِهِ* (En’am, 5/110) ayetinin te’vilini anlatır. (el-Kummî 2014: 397)

El-Kummî İsra suresinde Hz. Musa’nın elçi olarak gönderildiği İsrailoğullarına hitap eden “Biz, Kitap’ta (Tevrat’ta) İsrailoğullarına, ‘Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız ve büyük bir kibre kapılarak böbürleneceksiniz’ diye hükmettik.” (İsra, 17/4) ayetinde “sözün İsrailoğullarından Muhammed ümmetine döndüğünü” söyleyerek yorumlarını hilafet konusuna çevirmektedir. Böylece ayetin başlangıcındaki *الْكِتَابِ فِي إِسْرَائِيلَ إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ* bölümü İsrailoğulları’ndan bahsederken hemen sonraki *فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ* bölümü *fulan ve fulan*

(yani Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer) ile ikisinin ahabından ve ahidlerini bozmalarından bahsetmektedir. *وَلْتَعْلَنَ عَلُوا كَبِيرًا* demek “Hz. Ali'nin hilafetten uzaklaştırılması” demektir. *فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا* ifadesinde “İlk bozgunculuktan ilkinin zamanının gelmesi” ile kastedilen “Cemel günü”, *بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ* “Onları cezalandırmak için üzerlerine çok güçlü kulların gönderilmesi” ile anlaşılan ise “Hz. Ali ve ahabı”dır (el-Kummî 2014: 376) El-Kummî bu yorumuyla geçmiş ümmetlerden İsrailoğulları ile ilgili ayetleri, Kur'an'ın nüzul dönemi tamamlandıktan ve Hz. Peygamber vefat ettikten sonra yaşanan bir olayla örtüştürerek batınî bir tefsir yapmaktan öte anakronik bir hataya düşmektedir.

Kehf suresinin Hz. Musa kıssasının anlatıldığı bölümünde geçen “Duvara gelince şehirde iki yetim çocuğun idi; altında onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin o iki çocuk güçlü çağlarına erişinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar istedi.”(Kehf, 18/82) ayetindeki *وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا* “Altında onlara ait bir hazine vardı” ifadesi el-Kummî tefsirinde şöyle açıklanmaktadır: Bu hazine altından bir levha idi. Üzerinde “Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın Rasulü, imamlar Allah'ın hüccetidir. Ölüme inananın ferah içinde olmasına, kadere inananın hüznüne, ateşi bilenin gülmesine, dünya ve onun insanlara tasarrufunu gören kimse'nin dünya ile mutmain olmasına şaşılır.” yazmaktaydı.(el-Kummî 2014: 398) Benzer bir haber Ehl-i Sünnet tefsir kaynaklarından *el-Câmi'u liahkâmi'l-Kur'an*'da İbn Abbas rivayeti olarak karşımıza çıkmaktadır:“Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla, kadere inanıpüzülene, rızka inanıp yorulana,ölüme inanıp ferah içinde olana, hesaba inanıp gaffet içinde olana, dünyaya ve onun içindekilere karşı değişik muamelesini bilenin dünya ile mutmain olmasına şaşarım. Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın Rasulü'dür.”⁹ (el-Kurtubî 2006: 13, 355) Osman b. Affan aynı haberi Hz. Peygamber'den merfu hadis olarak rivayet etmiştir.¹⁰ Konuyla ilgili rivayeti “İmamlar Allah'ın delilleridir.” ilavesiyle veren el-Kummî böylelikle imamların yüceliğini bir kez de Hz. Musa'nın bilge kişi ile yaptığı yolculuk çerçevesinde anmış görünmektedir.

⁹ et-Taberî de benzer bir rivayete yer vermektedir. (et-Taberî 2001: 15, 363-364)

¹⁰ Bu haber muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

Hz. Davud

Neml, 27/15. ayette geçen “Davud’a ve Süleyman’a ilim verdik.” ifadesi hakkında el-Kummî “Davud ve Süleyman’a ikisi dışında hiçbir peygambere verilmeyen ayetler verilmiştir. Allah onlara kuşlarla konuşmayı öğretti, demiri ve pirinç madenini onlara ateş olmadan yumuşak kıldı. Dağlar Davud’la beraber Allah’ı tesbih ederdi. Allah içinde tevhid, temcid, dua, Rasulullah’ın, Emîru’l-Müminîn’in ve O’nun zürriyetinden olan imamların haberlerini, ric’atın ve kâimin (son imam) haberlerinin bulunduğu Zebur’u gönderdi.” yorumunu yapmaktadır. Üstelik bu yorumunu desteklemek üzere “وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ” Andolsun, Zikir’den (Tevrat’tan) sonra Zebûr’da da, ‘Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır’ diye yazmıştık.” (Enbiya, 21/105) ayetini delil göstermektedir (el-Kummî 2014: 484).

Hz. İlyas

El-Kummî عَلَىٰ إِلَٰهَ يَاسِينَ (Saffat,37/130) “İlyas’a selam olsun!” ayetinde adı geçen peygamberden hiçbir şekilde söz etmemiş, muhtemeldir ki kelimeyi *Âl-i Yâsîn* okumak suretiyle “Yasin Muhammed, âl-i Muhammed imamlardır.” açıklamasını yapmıştır (el-Kummî 2014: 574). Örnekler arasında bu yorumun yer almasının nedeni el-Kummî tefsirde Ehl-i Beyt ve imamları anmak için her türlü çağırışımı nasıl değerlendirdiğini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tefsir Allah’ın, vahiy ve elçi yoluyla kullarına ulaştırdığı haberlerdeki muradını anlamaya çalışma faaliyetidir. Sahih tefsirin pek çok kaynağı vardır. Kur’an ayetlerinin bu kaynaklara başvurmadan, iniş sebebinden ve bağlamından uzaklaştırılarak yorumlanması farklı sonuçlar doğurmakta, her anlayış, her görüş kendince bir yoruma kayarken, asıl manadan uzaklaşan farklı din anlayışları ortaya çıkmaktadır. Oysa Kur’an ideolojilere hizmet etmek üzere değil, insanlığa hidayet ve rehber olsun diye gönderilmiştir.

Şîa’ya ait tefsirlerin Şîîliğin mezhebî ekollerine uygun yorumlarla dolu olduğu, bu alanı bilen herkesin malumudur. Şîa tefsirlerinde pek çok ayet Hz. Ali’nin hilafeti, Hz. Hüseyin’in şehadeti, Umeyye oğullarının Ehl-i Beyt’e karşı olumsuz tutumları vb. konular üzerinden Ehl-i Beyt’le ilişkilendirilmektedir. Şîa’nın İmamiyye koluna mensup müfessir el-Kummî’nin tefsiri

Kur'an'ın Hz. Ali ve soyundan haber vermek üzere indiğini düşündürecek, ümmetin tek sorununun imamet olduğu izlenimini verecek düzeyde yorumlar içermektedir. Bu makalede ortaya konmak istenen Kur'an'ın nüzul ortamında yaşananları ve inen ayetleri Ehl-i Beyt çerçevesinde değerlendirmeyi anlamının güçlüğü yanında, Ehl-i Beyt'ten asırlar önce yaşamış bir peygamberin kıssasına onları yerleştirmenin inanılmaz gayretidir. Şîa'nın temel kaynaklarından el-Kummî'de gözlemlediğimiz, olabirliğini asla tartışmadan bazen doğrudan bazen çağrışım yoluyla Hz. Adem ile Hz. Muhammed'in risaleti arasında Allah tarafından gönderilmiş Rasullerin Ehl-i Beyt'le aynı rivayette buluşturulmasıdır. Üzerinde araştırma yaptığımız bu kaynaktaki Hz. Peygamber ve ailesinden asırlar önce yaşamış, Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Yusuf gibi peygamberler Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'ten haberdar olmuş görünmektedir. Ancak bu tür rivayetlerin bütün peygamber kıssaları için geçerli olmadığı da bir gerçektir. Mesela Hz. Salih, Hz. Eyyup, Hz. Yunus gibi kıssaları Kur'an-ı Kerim'de oldukça detaylı yer alan peygamberlerin hayatlarında el-Kummî'nin Ehl-i Beyt'e ilişkin bir haberi mevcut değildir. Bazı peygamberlerin kıssalarında Ehl-i Beyt rivayetlerinin varlığı ile birlikte diğer peygamberlerde olmamasının nedenini açıklamak, bu eser açısından mümkün görünmemektedir. Konu ile ilgili olarak söylenebilecek en önemli şey Ali b. İbrahim el-Kummî'nin Şîa'nın ilk tefsir kaynaklarından olan eserinde dile getirdiği bu tür haberlerle bazen kendisi, bazen ravileri aracılığı ile anakronik hatalar yaptığıdır. Makale bu durumun örneklerini tespit ederek Şîi tefsir geleneğinin aşırılıklarını, mezhebî ayrışmanın Kur'an tefsirine yansımalarını bir de peygamber kıssaları üzerinden ortaya koymaktadır.

Kaynaklar/References

- Ateş, Süleyman (1988). *İmamiyye Şiasının Tefsir Anlayışı*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bazin, Marcel (2002). "Kum". *Diyanet İslam Ansiklopedisi* C. 26, S. 361-362.
- el-Beğavî, Ebu Muhammed Huseyn b. Mes'ud (1997). *Meâlimu't-Tenzil fî Tefsîri'l-Kur'an*. Tah. Abdurrezzak el-Mehdî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs el-Arabî.
- Cerrahoğlu, İsmail (1971). *Tefsir Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Demirci, Muhsin (2010). *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Fiğlalı, Ruhi (1991). *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Habibov, Aslan (2010). "İlk Dönem Şîi Tefsirinin Kaynakları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 28, 191-219.
- Habibov, Aslan (2015). "Şîi Tefsir Geleneği" *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*. Ankara: Otto Ya-

yınları.

- Halil b. Ahmed (2003). *Kitābu'l-'Ayn*.Tah. Abdulhamid Hindāvî, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Muhammed (1419). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*.Tah. Esad Muhammed Tayyib, Suudi Arabistan: Mektebetu'n-Nezzâr.
- el-Kummî, Ali b. İbrahim. (2014). *Tefsîru'l-Kummî*. Beyrut: Muessesetu'l-a'lemî.
- Kummî/Nevbahtî. (2004). *Şîi Firkalar*.Çev. Hasan Onat vd., Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- el-Kurtubî, Ebu Abdillâh (2006). *el-Câmi'u liahkâmi'l-Kur'ân*. Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Mukâtil b. Suleymân (2002). *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*.Tah. Abdullah Mahmud Şehhâte, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nur Veli, Abdülaziz Muhammed (2014). *Şia ve Tarihi Rivayetler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Onat, Hasan (2016). *Emeviler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Öz, Mustafa (1994). “Ehl-i Beyt”.*Diyanet İslam Ansiklopedisi* C. 10, S. 498-501.
- Öz, Mustafa ve Avni İlhan (2000) İmamet. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* C. 22. S.201-203.
- Öztürk, Mustafa (2015).*Tefsir'de Ehl-i Sünnet-Şia Polemikleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, Mustafa (2010). “Şiî İmâmî Tefsir Kültürünün Genel Karakteristikleri”*Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi.
- er-Râzî, Muhammed Fahrüddîn (1981). *Mefâtîhu'l-Çayb*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Shahavatov, Sabuhi (2015). “Mezhep Taassubunun Öne Çıktığı Bir Rivayet/Dirayet Tefsiri-Kummî Tefsiri”*Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 41, S. 299-311.
- es-Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (2002). *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an*. Tah. Muhammed b. Âşûr,Beyrut: Daru İhyai't-Turâs el-Arabî.
- es-Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (1282). *Arâisu'l-Mecâlis*, Beyrut: Matbaatu'l-Kastaliyye.
- Tabatabai, Hüseyin(2009). *Tüm Boyutlarıyla İslam'da Şia*. Çev. Kadir Akaras vd., İstanbul: Kevser Yayınları.
- et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2001). *Câmi'ul-Beyân an Te'vilî Âyi'l-Kur'ân*. Tah. Abdullâh Abdulmuhsin et-Turkî, Kâhîre: Merkezi'l-Buhus ve'd-Dirâsât el-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Dâr-ı Hicre.
- Üzüm, İlyas.(2001) “İsnââşeriyye (Literatür)”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*C. 23, S.149-153.
- Yağır, Mehmet Yusuf (2016). “İlk Üç Suredeki Bazı Ayetler Bağlamında Müfessir Kummî'nin Şiî Eksenli Yorumları” *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.Sayı: 14, C. VII, S.164-182.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1992).“Bezm-i Elest”*Diyanet İslam Ansiklopedisi*C.6, S.106-108.
- ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin (ty). *et-Tefsir ve'l-Mufessirun*, Avand Danesh Ltd.

